

Kowalski, Witold Cezariusz

"Das Forschungszentrum. Eine Geschichte der KFA Jülich von ihrer Gründung bis 1980", Berndt A. Rusinek, Frankfurt-New York 1996 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 43/2, 156-159

1998

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Berndt A. R u s i n e k : *Das Forschungszentrum. Eine Geschichte der KFA Jülich von ihrer Gründung bis 1980*. Frankfurt-New York 1996, Campus Verlag, 841 s., bibliogr., indeksy.

Prezentowana księga: *Centrum badań. Historia Fundacji Zakładu Badań Jądrowych Jülich od ich założenia do 1980*, wydana przez własne wydawnictwo tego Zakładu Campus, opisuje organizację największych badań naukowych w Niemieckiej Republice Federalnej. Historia ta oparta jest w większości na dotychczas niedostępnych archiwaliach. Wykaz tych źródeł przedstawiono na końcu książki. Zakład Badań Jądrowych Jülich powstał w najpotężniejszym pod względem przemysłowym kraju związkowym Niemiec Zachodnich w 1956 r. Dążenia naderńsko-północnowestfalskiej polityki badań naukowych wpływały na całą Republikę Federalną. Republika Federalna, wzorowała się na organizacji amerykańskich wielkich badań jądrowych. *Wielka Nauka* w okresie II wojny światowej, dążyła konsekwentnie do naukowego i przemysłowego dorównania Stanom Zjednoczonym. Przyspieszenie i pogłębienie jednoczesnego rozwoju nauki i techniki wymaga bowiem racjonalnej polityki, polegającej na skoncentrowaniu odpowiednio nakierunkowanych zainteresowań i badań uczonych i zapewnianiu im niezbędnych środków materialnych i technicznych do realizacji świadomie wybranych, najważniejszych w danym okresie celów naukowych tak, aby ich osiągnięcie umożliwiło ich wdrażanie i zastosowanie w praktyce gospodarczej i technicznej działalności społeczności i osób prywatnych.

Prezentowana książka składa się z *Wprowadzenia* i czterech części historii badań jądrowych w Niemczech Zachodnich oraz dodatków na końcu książki: Rozmowy z politykami, Skróty stosowane w książce, Źródła archiwalne, Literatura, Spis nazwisk, Spis rzeczy i miejscowości. We *Wprowadzeniu* omówiono sprawy: innych centrów badań, problemów interpretacji historii Zakładu Badań Jądrowych KFA Jülich, sytuacji w literaturze, źródeł, konstrukcji pracy, podziękowań.

W części I: *Okres pionierski* w 5 rozdziałach i dwóch tzw. Dygresjach przedstawione zostały następujące problemy: *Nowoczesna alchemia* (Otto Hahn, badania nuklearne i Zakład Badań Jądrowych Jülich, Obrazy postępu, Główki szpilki i parostatki oceaniczne, Promieniotwórczość, Wartości maksymalne, Bomby i rakiety, Dwie linie reaktorów); *Energia* (Zapotrzebowanie na energię i rozszerzenie strumienia towarów, Lata 50.: Koniunktura gospodarcza i spodziewane niedobory energii); *Euforia* (Zamiar, Genewa 1955, Magiczna maszyna, Projekt energii jądrowej jako lewa utopia, Teoretycy postępu, Zwrotnice instytucjonalne, Kierunek ku Karlsruhe, Komisje, Stowarzyszenia, Sieci); *Inżynier Leo Brandt* (Sytuacja gospodarcza Północnej Nadrenii Westfalii i ambicje jej polityki badań naukowych, Leo Brandt – kariera inżyniera, Leo Brandt na wojnie, Po wojnie: od kolei düsseldorfskiej do polityki komunikacyjnej, Polityk badań naukowych, Brandta „duchowa podbudowa w marszu w przyszłość”); *Co oznacza fundacja? Rozważania*;

Leo Brandt i „pierwsza Fundacja Zakładu Badań Jądrowych Jülich (Kolega z dawnych lat i plan współpracy w zakresie badań nuklearnych z Holandią, Ultrawirówka jako dzoker w technice jądrowej, Róg obfitości nad Uniwersytetem w Bonn i Towarzystwo Popierania Badań Jądrowych, Spojrzenie na Wielką Brytanię, Planowanie wspólnych Zakładów badań atomowych uniwersytetów i szkół wyższych Północnej Nadrenii-Westfalii, Projekty do parlamentu, Plany instytutów i prezentacja kosztów, Towarzystwo Popierania Badań Jądrowych i jego nowe zadania, Trzy zagłębienia, Włączenie się Fundacji Zakładów do badań jądrowych Jülich, Model historyczny); *Zacofanie, historia i znaczenie wyczuwania problemów* (Model historyczny, Zacofanie, jako zacofanie przyrodniczo-techniczne, Przykład opinii o zacofaniu, Egzorcyci zacofania, Retoryczna rutyna i prawda w opinii o zacofaniu).

W części II: *Układ i julijska powolność* w 8 rozdziałach i w jednej dygresji przedstawione zostały następujące problemy: *Ośrodek. Zakłady badań Jądrowych Jülich-I* (Żądania ośrodka, Ośrodek-Schererein, Ośrodek i węgiel brunatny, Julijskie zobowiązania, Jülich jako miasto i ośrodek, Na początku nowego czasu w Jülich? Dla porównania: Ośrodek – sporu w Karlsruhe); *Struktury i dżungla struktur* (Zarzut trwonienia i wstrzymywania, Zerwanie, Naukowiec, „na co to przyszło”, Rebelia profesorów przeciw dogmatom, Pierwsza interwencja Państwa w sprawie Zakładów); *Siły przewodnie* (Nieszczęśliwy dobór personalny, pierwsze regularne i jednocześnie ostatnie „północno-westfalskiej kierownictwo” Zakładu, Pierwsze skuteczne kierownictwo Zakładu, Działalność Zarządu i sprawowanie władzy); *Karczowanie nowizny* (Faza gumowego buta, Utworzenie „klasycznego” Instytutu Badań Jądrowych Jülich, Budowa reaktorów, Kooperacja z miejskimi zakładami Düsseldorfu, Kształcenie „kierowców reaktorów”, Konkretny problem budowy reaktorów, składniki paliwa, Dalsze aspekty bezpieczeństwa reaktora, Los prac nad wirówkami, Fizyka plazmowa i Euratom); *Narzekania ekonomiczne* (Ponownie Leo Brandt, Ograniczony budżet, Doświadczalne ograniczenia, Ob ręce Zarządu finansowego, eksplozja wydatków na konkretnym przykładzie: Gorące komórki – całkowicie nowy projekt nie tylko w Niemczech „Nie ma pieniędzy” – toposem?); *Wspólnota pracy niemieckich przedsiębiorstw elektrycznych dla przygotowania urządzeń wydajnego reaktora doświadczalnego i „druga Fundacja” Zakładu Badań Jądrowych Jülich* (Komunalne „własne wytwarzanie prądu” i opcja reaktora wysokotemperaturowego. Zakłady miasta Düsseldorf i „najgorętszy reaktor świata”, Traktor Zakładu Badań Jądrowych Jülich); *Pierwsza generacja Współpracownika Zakład Badań Jądrowych Jülich – odbicia i doświadczenia jednej generacji* (Wielkie pospolite, „Biurokracja we własnym domu”, Pionierzy i urzędnicy, „Odbiory wynagrodzeń”); *Dygresja o języku i komunikowanie się aktorów* (Od form przeszłości do techniczno-fizycznego skarbu metafor, „powiedzieć z większą energią” – retoryka biorących dotacje, Komunikowanie się i jego tło, Wrażliwość językowa w produkcji i recepcji tekstów. Czynniki personalny, „Tłumaczenia” na poziomie dającego dotacje i semantyczne walki, Język

i komunikowanie się pod wpływem jądrowych kontrowersji, Powiązania w sieci komunikowania, Odwołanie się do tradycyjnych form komunikacji, Powstawanie nowych form komunikacji, Tło komunikacji, Granice jej zdolności do analizy, Splątane drogi komunikacji, Możliwości nieudanej komunikacji); „*Zawias*” do trzeciej części głównej (Specjalna Komisja, „niebieski memoriał” i statut Zakładu w 1962 r. Pierwsze podsumowanie).

W części III: *Okręt flagowy* w 4 rozdziałach przedstawiono następujące problemy: *Światowy reaktor – ITR* (Nieudany projekt, Szok Sputnika, Dalsze pozostawanie w tyle, Zakład Badań Jądrowych Jülich i badania kosmosu, Nieudane projekty w ramach programu małych reaktorów, Reaktor ITR, Referat NB2, Konkurencyjna energia słoneczna, Smutny bilans, Sarkofag); *IFR (Instytut Badań Ciała Stałego, Udany projekt, Badanie ciała stałego w Jülich do 1968 r.* (System departamentowy, Struktura Instytutu Badania Ciała Stałego i przewyżczenie panowania budżetów, Badanie Ciała Stałego i Państwo, „Południe przeciw Północy”, Kompromis, Badanie ciała stałego jako negatywny obiekt demonstracji, absmak w Bońskim Ministerstwie); „*Badania podstawowe*”? „*Badania podstawowe, nakierowane na zastosowania*”? „*Badania wdrożeniowe*”? *Dygresja do strategicznych funkcji teoretycznych pojęć naukowych* (Kilka bońskich definicji, Definicje w służbie praktyki administracji, Naukowo-teoretyczne tłumaczenia z Ministerstwa Finansów, Różnica w hierarchii między badaniem podstawowym, a wdrożeniowym, Praktyka zastosowania, Co nazywa się „wynikiem”? Kilka rozmaitych wyników), *Wspólnota pracy niemieckich przedsiębiorstw elektrycznych dla rozprzestrzenienia urządzenia sprawnego reaktora badawczego i wysokotemperaturowy reaktor torowy: AVR/THTR. Okręt flagowy.* (Powątpiewanie, Kontynuacja projektu AVR i międzynarodowa pozycja w postępie reaktora wysokotemperaturowego, Nawiązanie do reaktora AVR, Układ spółki, THTR 300 – Prototyp wysokotemperaturowego reaktora torowego 300 Mwc. Ośrodek dla THTR 300, Awantura w domu Brown Boweri/Krup, Ostatni raz miejskie zakłady Düsseldorfu, Klatka Schulten, Wieża, Epigoński – czy wyprzedzający).

Czwarta część: *Urządzony?* w 4 rozdziałach i w dygresji zawiera następujące treści: *Udział Państwa i Zakładu Badań Jądrowych Jülich* (Od kraju do Republiki Federalnej, Cartellieri, Wielkie badanie, Państwo i przepisy prawa, Opinia Heisenberga. Punkt wyjścia dywersyfikacji i równocześnie jej utrudnienie); *Wzajemne oddziaływanie, KFA – Zakład Badań Jądrowych Jülich i H-Wodóratom Jülich* („Czynnik Jülich dla KFA – Zakładu Badań Jądrowych Jülich, Od julijskiej akceptacji do julijskiego niesmaku”, Miasto zaciąga długi, „Z przykrością i poważną troską [...] wymiana listów Jülich/Garching, Dla porównania: „Ofiarowane tereny wokół centrum Karlsruhe”, Drosophila „Altneustadt”, „Jülich bez Zakładu Badań Jądrowych – wsia!”); *Zakłady Badań Jądrowych Jülich i jawność* (Różnice jawności, Wydawanie jawnych prac Zakładu Badań Jądrowych Jülich i ich zadania, Wielcy ludzie w Zakładzie, Reakcje w Zakładzie Badań Jądrowych Jülich na kontrowersje nuklearne, Nadchodzą zieloni!); *Dygresja: Także wyjaśnienie nuklearnej*

kontrowersji; Era Beckurtsa (Sposób życia typów aktorów, Tożsamość Zakładu Badań Jądrowych Jülich, Zmieniające i stałe obrazy, Dywersyfikacja i zarazem jej utrudnienie – II, Zakłady Badań Jądrowych Jülich w 1980 r. i perspektywy na przyszłość).

W końcowej części książki, jako wydzielony jej dodatek, została zamieszczona notatka z rozmowy w Jülich w dniu 28 kwietnia 1995 r. na temat kształtowania polityki finansowania podstawowych problemów teoretycznych badań jądrowych, odpowiednio ukierunkowanych na praktyczne zastosowania i wdrożenia ich osiągnięć w przemyśle. W rozmowie tej uczestniczyli: Przewodniczący Zarządu Zakładu Badań Jądrowych Jülich – prof. dr Joachim Treusch, jego zastępca – Georg von Klitzing, członek Zarządu – prof. dr Ernst Pöppel, przewodniczący Rady Naukowo-Technicznej – prof. dr Gert Eilenberger, opiekun historycznego projektu, ekonomista dyplomowany – Hans Blankenagel i historyk – dr Bernd A. Rusinek (autor recenzowanej książki). Rozmowa ta ujawnia założenia tej książki, nasuwającej każdemu jej czytelnikowi myśl o konieczności określania swojej postawy w dylemacie: zaspokojenie ciekawości świata, a środki materialne niezbędne dla zaspokojenia tej ciekawości. Szukanie rozwiązań prowadzi do konieczności rozwiązania kolejnego dylematu: zaspokojenia swojej ciekawości świata z wykorzystaniem tylko własnych środków materialnych, czy też, gdy są one zbyt szczupłe, zdobycia niezbędnych środków, które mogą pochodzić z innych źródeł – być dane przez: państwo i jego organy, społeczeństwo i jego instytucje, prywatnych zlecniodawców.

Jeśli instytucja, czy osoba, dysponująca odpowiednimi środkami materialnymi, zaofiaruje je bez żadnych własnych korzyści, to występuje oczywiście jako bezinteresowny darczyńca. Ale, gdy nie znajdzie się żaden bezinteresowny darczyńca, czy uzasadnione są wówczas opinie, że jest to co najmniej niedocenianie rozwoju nauki.

Każdy, racjonalnie myślący naukowiec, badacz i specjalista zdaje sobie sprawę, jak mało jest dobrowolnych darczyńców zwłaszcza, gdy w grę wchodzi znaczne wartości darowizn, że we współczesnym świecie zdobyć można znacznie łatwiej odpowiednie środki w myśl zasady *coś za coś*, a tym coś może być *know how*, czyli wykazanie, że to coś może być po wdrożeniu wykorzystywane w praktyce.

Mając powyższe na względzie, lekturę recenzowanej książki można więc polecić nie tylko interesującym się historią i organizacją badań jądrowych w Niemczech Zachodnich po II wojnie światowej i wszystkim innym fizykom, lecz także szerzej naukowcom i organizatorom nauki i postępu technicznego, prawnikom, ekonomistom i politykom, decydującym o rozdziale środków materialnych na badania naukowe zarówno w skali całego kraju, jak i województwa oraz nowokształtowanego zgodnie z reformą administracyjną kraju powiatu i gminy.

Witold Cezariusz Kowalski
(Warszawa)